

©2011 р. Ю.К. Обедзинський, А.Й. Савчук, Т.А. Мельничук,
В.М. Стребезев, Б.М. Грицюк, І.М. Юрійчук

Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича, Чернівці

ЕЛЕМЕНТИ З ГЕТЕРОПЕРЕХОДАМИ НА ОСНОВІ ТОНКИХ ПЛІВОК І ЕПІТАКСІЙНИХ ШАРІВ CdSb, Cd_{1-x}Zn_xSb, МОДИФІКОВАНИХ ЛАЗЕРНОЮ ОБРОБКОЮ

Отримані плівкові гетероепітаксійні елементи CdSb/Cd_{1-x}Zn_xSb. Методом растрової електронної мікроскопії вивчена їх структура до і після модифікації лазером, створені фоточутливі детектори ІЧ-випромінювання.

Ключові слова: епітаксія, тонкі плівки, CdSb, лазерна обробка, детектори.

Получены пленочные гетероэпитаксиальные элементы CdSb/Cd_{1-x}Zn_xSb. Методом растровой электронной микроскопии изучена их структура до и после модификации лазером, созданы фоточувствительные детекторы ИК-излучения.

Ключевые слова: эпитаксия, тонкие пленки, CdSb, лазерная обработка, детекторы.

CdSb-Cd_{1-x}Zn_xSb heteroepitaxial thin films elements were obtained. The structure of the elements before and after laser treatment was studied by scanning electron microscope method. Photosensitive detectors of IR-radiation on their base were designed.

Keywords: epitaxy, thin films, CdSb, laser treatment, detectors.

Вступ

Розвиток сучасних тонкоплівкових технологій в сукупності з лазерними технологіями робить перспективним створення на базі різноманітних напівпровідників, у тому числі на антимоніді кадмію CdSb і його твердих розчинах Cd_{1-x}Zn_xSb, гетероперехідних структур з активною областю у вигляді тонкої плівки або епітаксійного шару. Монокристали сполук групи A^2B^5 CdSb і ZnSb, що належать до анізотропних напівпровідників ромбічної сингонії, володіють шириною забороненої зони 0,48 і 0,55 еВ, відповідно, знайшли практичне застосування у термоелектриці і в ІЧ-техніці в якості імерсійних лінз, абсорбційних фільтрів і фоточутливих елементів [1,2]. Водночас в літературі недостатно відображені як наукові дослідження, так і практичні застосування тонких плівок і епітаксійних шарів цих сполук.

У даній праці для отримання тонких плівок і епітаксійних шарів CdSb були застосовані метод напилення з капілярних випарників [3] і метод рідиннофазної епітаксії [4] з наступною обробкою поверхні гетерострук-

тур мілісекундним лазером. Покращення структури і електрофізичних характеристик гетероперехідних елементів CdSb/Cd_{1-x}Zn_xSb лазерною обробкою за різних режимів є основою для створення нових і оптимізації існуючих приладів на базі сполук групи A^2B^5 .

Експериментальні дослідження і результати

Для досліджень використовувалися дві групи гетероперехідних елементів, одна з яких виготовлена вакуумним осадженням з капілярних випарників тонких плівок CdSb, а друга – нарощуванням методом рідиннофазної епітаксії шарів CdSb на підкладки з Cd_{1-x}Zn_xSb ($x=0,1-0,3$). Після нанесення цих плівок і шарів проводилася обробка їх поверхні лазерним випромінюванням з різною густиною енергії.

Вакуумне напилення тонких плівок CdSb проводилося з використанням сконструйованих у процесі виконання дослідження капілярних випарників, в яких встановлюється стаціонарний потік пари з капілярної трубки, який конденсується у вигляді плівок стехіометричного складу [3]. Товщини плівок,

виміряні інтерферометром МІІ-11, були в межах 0,5–0,9 мкм.

Для виготовлення епітаксійних гомо- і гетероструктур нами застосована оригінальна методика рідиннофазної епітаксії шарів CdSb з розчину–розплаву у Ві [5]. Як підкладки використовувалися вирізані у кристалографічній площині (001) оптично поліровані пластини CdSb і Cd_{1-x}Zn_xSb, товщиною 0,8–1 мм, діаметром 10 мм, вихідні кристали для яких вирощувалися методом Чохральського і методом зонної плавки. Концентрація носіїв у нелегованих кристалах CdSb для підкладок складала $(3 \div 5) \cdot 10^{15} \text{ см}^{-3}$ при 77 К; використовувалися також леговані Te, In, Ga підкладки з концентрацією носіїв $(2 \div 4) \cdot 10^{16} \text{ см}^{-3}$ (77 К). При нарощуванні легованих шарів у розплав вводили до 1 ат% домішок In, Te, Ag, Ga. Товщини нарощених епітаксійних шарів знаходилися в інтервалі 5–30 мкм.

Наступний технологічний етап полягав у модифікації поверхні отриманих зразків розфокусованим випромінюванням імпульсного мілісекундного рубінового лазера ГОР-100М (довжина хвилі $\lambda=0,694 \text{ мкм}$, тривалість імпульсів $\tau=1,2 \text{ мс}$, повна енергія імпульсу 100 Дж) з густиною енергії $E=0,5\text{--}3 \text{ Дж/см}^2$. Для визначення густини енергії лазера, яка діє на зразок при заданому положенні лінзи і певній віддалі до мішені, використовувався прилад ИКТ-1М.

Структура отриманих плівок і шарів CdSb до і після опромінення лазером, вивчалася в електронному растровому мікроскопі РЕМ-100У в режимі спостереження у "вторинних" електронах при прискорюючій напрузі 15 і 30 кВ, струмі електронного зонда $3 \cdot 10^{-12}$ – $2 \cdot 10^{-9} \text{ А}$, збільшенні до 30000 крат. Електроннограми тонких плівок CdSb отримували в електроннографі ЕГ-100 при $U=75 \text{ кВ}$.

Відповідно до результатів комплексних електронномікроскопічних і електроннографічних досліджень (рис.1), було встановлено, що після обробки лазером з густиною енергії $E=0,6\text{--}0,8 \text{ Дж/см}^2$ структура плівки CdSb змінюється від полікристалічної з

дрібними зернами (рис.1а) до більш впорядкованої текстурованої (рис.1б). При збільшенні енергії до $1,5\text{--}2 \text{ Дж/см}^2$ у плівці відбуваються фазові перетворення і деградація. У таких плівках була зафіксована двофазна острівкова структура (рис.1в).

Дія лазерного опромінення (ЛО) з $E=2\text{--}5 \text{ Дж/см}^2$ на епітаксійні шари CdSb [6] характеризувалася зміною блочної східчастої морфології поверхні, типової для рідинної епітаксії (рис.2а), на більш планарну, монокристалічну (рис.2б). Така планарна морфологія, як відомо, є кращою для формування приладних структур з промислово придатними

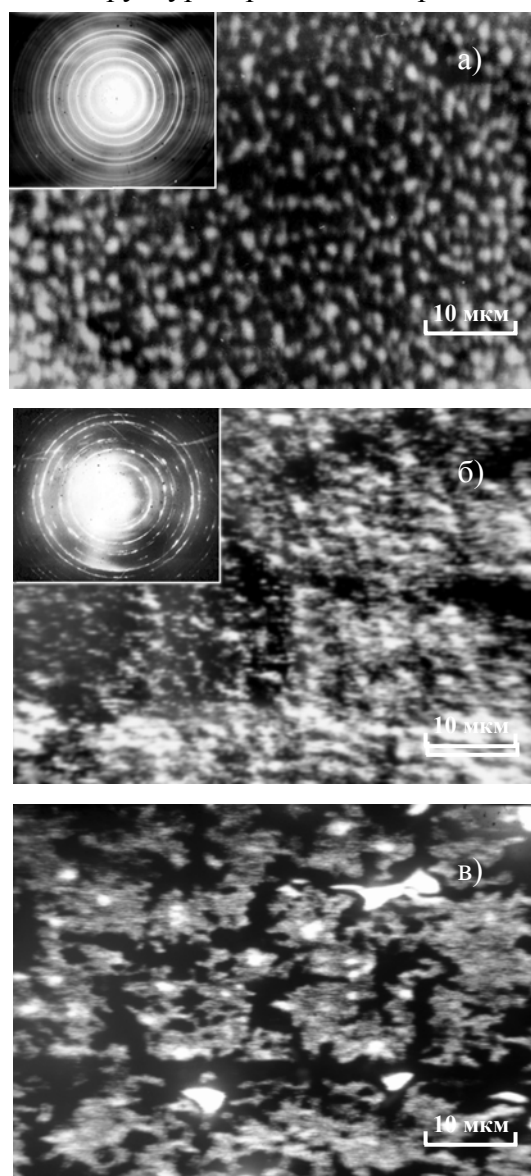

Рис. 1. Структура тонкої плівки CdSb: без ЛО (а), після ЛО з $E=0,7 \text{ Дж/см}^2$ (б), після ЛО з $E=2,0 \text{ Дж/см}^2$ (в).

характеристиками. Поперечні сколи епітаксійних гетероструктур вивчалися методом потенціального контрасту в РЕМ при прикладанні напруги у прямому і в зворотному напрямках (рис.3). Конфігурація і розміри локальних мікробластей розподілу потенціалу в області гетеромежі візуалізуються в РЕМ і визначають зміщення положення електричної і металургійної границі у базових елементах. Було встановлено, що лазерна обробка гетероструктур $\text{CdSb}/\text{Cd}_{1-x}\text{Zn}_x\text{Sb}$ в інтервалі енергій $2,4 \div 3$ Дж/см² веде до вирівнювання положення електричної і металургійної границі гетероперехода і відповідно до покращення електрофізичних параметрів.

Виготовлені тонкоплівкові гетерострук-

тури $\text{CdSb}/\text{Cd}_{1-x}\text{Zn}_x\text{Sb}$ і гетероструктури на основі епітаксійних шарів є фоточутливі в ІЧ-діапазоні при кімнатній температурі. Вимірювання фотопровідності напилених тонких плівок CdSb , легованих In або Te , показало, що вони є фоточутливими в діапазоні $\lambda=0,8 \div 2,0$ мкм при $T=295$ К. Для порівняння нами проведені виміри спектрального розподілу фотоЕРС Дембера для монокристалів n -типу CdSb , легованих In до $6 \cdot 10^{15}$ см⁻³ при $T=295$ К, які показали, що зі зниженням температури до 150 К в області слабого поглинання значно зростає фотоЕРС і спостерігається довгохвильовий максимум, який можна пов'язати з анізотропними приповерхневими бар'єрами. Спектральний діапазон фоточутливості таких монокристалів складає $\lambda=$

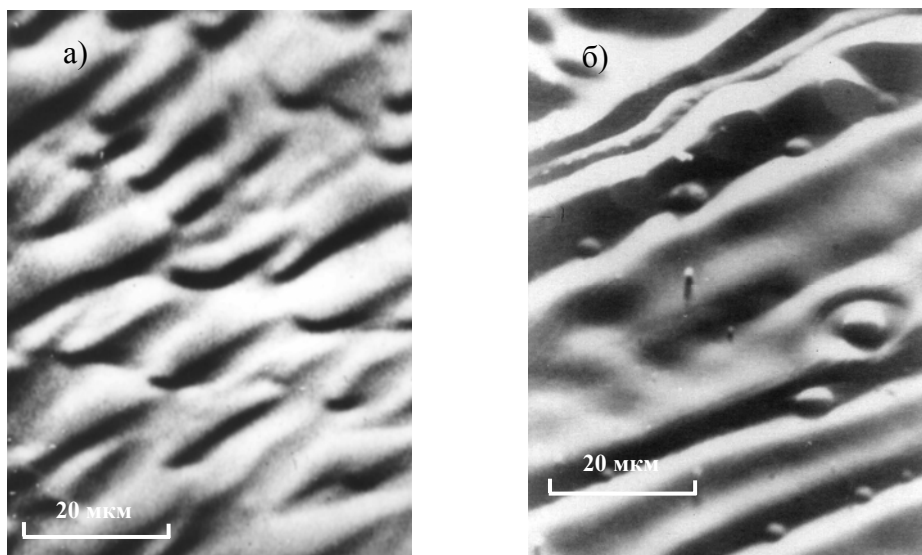

Рис. 2. Морфологія епітаксійних шарів CdSb : до ЛО (а), після ЛО з $E=3,0$ Дж/см² (б). Дослідження в РЕМ.

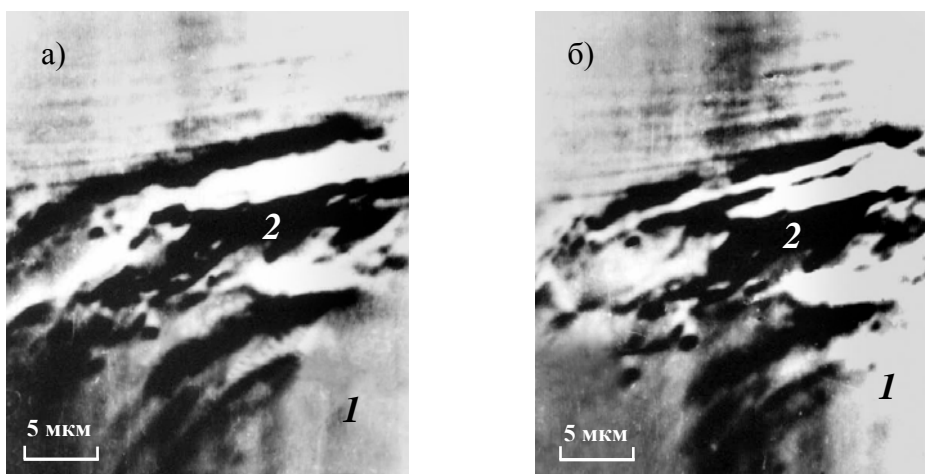

Рис. 3. Поперечний скол гетероструктури епішару CdSb (2) – підкладка $\text{Cd}_{0,7}\text{Zn}_{0,3}\text{Sb}$ (1) в режимі потенціального контрасту в РЕМ: зворотне включення (а), пряме включення (б).

=1,5÷2,6 мкм (рис.4а). На температурній залежності fotocутливості максимальне зростання величини фотоЕРС спостерігається при $T=190$ К (рис.4б), але сигнал фотовідгуку порівняно малий для практичного використання таких елементів.

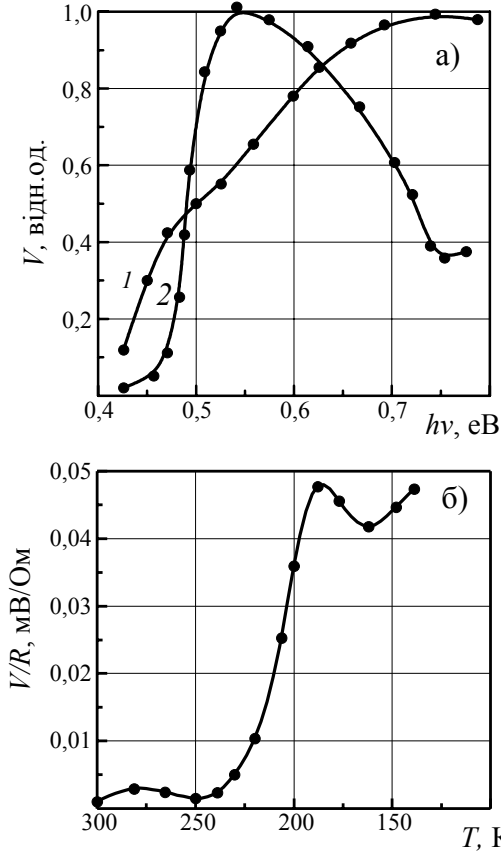

Рис. 4. Спектральний розподіл фотоЕРС в монокристалі n -CdSb при $T=295$ К (1) і $T=150$ К (2) (а). Температурна залежність фотоЕРС монокристала n -CdSb (б).

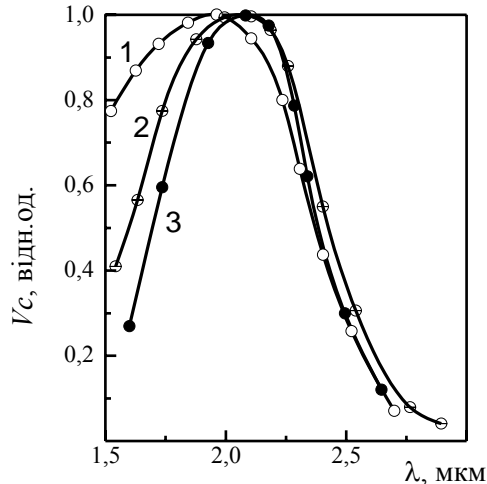

Рис. 5. Спектральний розподіл фотоЕРС епітаксійних структур на CdSb. Підкладки леговані: 1 – Te, 2 – In, 3 – Ga. $T=295$ К.

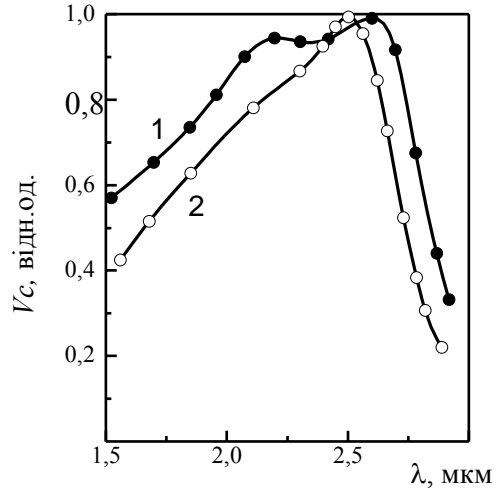

Рис. 6. Спектральний розподіл фотоЕРС епітаксійних гетероструктур n -CdSb/ p -Cd _{x} Zn _{$1-x$} Sb при $T=295$ К ($x=0,7$ – крива 1, $x=0,87$ – крива 2).

Характеристики фотоелементів (інерційність, виявна здатність) покращуються при використанні p - n - та гетеропереходів. Як показали проведені дослідження, леговані гомоепітаксійні структури на основі CdSb, виготовлені рідиннофазною епітаксією, fotocутливі у діапазоні $\Delta\lambda=1,5\div 2,6$ мкм і характеризуються вольтовою чутливістю $S=6\cdot 10^3$ В/Вт і виявною здатністю $D^*=2,2\cdot 10^9$ см $\cdot$ Гц^{1/2} $\cdot$ Вт⁻¹ при охолодженні до 180 К. Для гомоперехідних структур з підкладками CdSb, легованими різними домішками n -типу (Te, In, Ga) і епітаксійним шаром CdSb p -типу, спостерігається зсув положення максимуму fotocутливості в інтервалі $1,9\div 2,1$ мкм, залежно від типу домішки, а в короткохвильовій області найбільші значення фотоЕРС мають структури, леговані Te (рис.5).

Вивчення температурної залежності розподілу фотоЕРС гомоструктур на CdSb, показало, що, як і для монокристалів, максимальний сигнал $U=200$ мВ спостерігається при температурах $T=180\text{--}200$ К, а розподіл fotocутливості по спектру і температурне зміщення її довгохвильової границі узгоджуються з даними оптичних досліджень CdSb [1].

Спектральний розподіл фотоЕРС для гетероструктур шар n -CdSb на підкладці твердого розчину Cd_{0,87}Zn_{0,13}Sb характеризується максимумом fotocутливості в більшій довгохвильовій області 2,5 мкм (рис.6), ніж

у гомопереходах на CdSb (рис.5). Цій довжині хвилі відповідає енергія 0,49 еВ, що можна пов'язати з фотогенерацією носіїв у підкладці. При зміні складу підкладки з монокристалу твердого розчину $Cd_xZn_{1-x}Sb$ від $x=0,87$ до $x=0,7$ відбувається зміна положення як довгохвильового, так і короткохвильового краю кривої фоточутливості. Для складу $x=0,7$ крива має вигляд плато з двома максимумами при 2,15 і 2,6 мкм, що є характерним для гетеропереходів і пояснюється генерацією носіїв у широкозонному і вузькозонному матеріалах. Це зумовлює розширення до $\Delta\lambda=1,5-3,0$ мкм спектральних характеристик гетеропереходів $CdSb/Cd_xZn_{1-x}Sb$ у порівнянні із гомопереходами на CdSb. Важливо, що гетеропереходи проявляють фоточутливість при кімнатній температурі. Застосовуючи підкладки $Cd_xZn_{1-x}Sb$ з різним складом x , можна отримувати фоточутливі структури з різним положенням максимумів фоточутливості.

Висновки

В результаті проведеної лазерної корекції структури тонких плівок і епітаксійних шарів CdSb встановлено, що при оптимальних значеннях густини ЛО покращується структура плівок, перехідної області гетеропереходів і планарність епішарів. Досліджена спектральна область $\Delta\lambda$ фоточутливості, отриманих епітаксійних $p-n$ -переходів, яка складає для гомоепітаксійних структур $(p)CdSb/(n)CdSb$ $\Delta\lambda=1,5-2,5$ мкм, для гетероепітаксійних структур $CdSb/Cd_xZn_{1-x}Sb$ $\Delta\lambda=1,5-3,0$ мкм. Причому сильним легуванням p - і n -областей домішками In, Te, Ga досягається висока фоточутливість при $T=295$ К. Максимальний сигнал фоточутливості спостерігається при охолодженні до $T=190-200$ К. Створені на основі епітаксійних структур фоточутливі елементи ІЧ-випромінювання характеризуються вольтовою чутливістю $S=6 \cdot 10^3$ В/Вт і виявною здатністю $D^*=2,2 \cdot 10^9$ см $\cdot$ Гц $^{1/2} \cdot$ Вт $^{-1}$ при 180 К.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Полупроводниковые соединения группы $A^{III}B^V$ / В.Б.Лазарев, В.Я.Шевченко, Я.Х.Гринберг, В.В.Соболев / Под ред. И.В.Танаева. М.:Наука. 1978. 256 с.
2. Ащеулов А.А., Грицюк Б.Н., Стребежев В.Н. Инфракрасные отрезающие фильтры на основе монокристаллов CdSb, ZnSb для оптофотоэлектронных устройств // Технология и конструирование в электронной аппаратуре. 2009. Т.79, №1. С.34.
3. Грицюк Б.Н., Ляхов А.А., Мельничук С.В., Стребежев В.М. Получение тонких пленок полупроводниковых соединений с применением капиллярных испарителей // ЖТФ. 2001. Т. 71, В.9. С. 54.
4. Gritsyuk V.M., Galochkin O.V., Strebegev V.M., Rarenko A.I. IR-photodetectors on CdSb, In_4Se_3 , In_4Te_3 -epitaxial barrier structures // Proceedings of the SPIE. 2003. V. 5065. P.139.
5. Гертович Т.С., Грицюк Б.Н., Стребежев В.Н., Товстюк К.Д. Свойства $p-n$ переходов в CdSb, полученных методом жидкостной эпитаксии // УФЖ. 1982. Т.27, №10. С.1583.
6. Vorobets G.I, Vorobets O.I., Strebegev V.N. Laser manipulation of clusters, structural defects and nanoaggregates in barrier structures on silicon and binary semiconductors. // Applied Surface Science. 2005. V. 247, P.590.